

DUNJA RIHTMAN-AUGUŠTIN (1926.-2002.)

Hrvatsku akademsku zajednicu, etnologiju i kulturnu antropologiju zadesio je težak gubitak. Dunja Rihtman-Auguštin, ugledna znanstvenica i javna djelatnica, preminula je nakon duge i teške bolesti u svome domu u Zagrebu, u ponedjeljak, 4. studenoga 2002. godine.

Dunja Rihtman-Auguštin rođena je na Sušaku 6. rujna 1926. Ondje je pohađala klasičnu gimnaziju, koju je prekinula zbog Drugog svjetskog rata. Sudjelovala je u antifašističkoj borbi, a nakon rata je u Zagrebu maturirala pa studirala i diplomirala etnologiju na Filozofskom fakultetu. Prvo je radila u novinarstvu, a potom je bila stručnom savjetnicom u Ekonomskom institutu. Od 1972. do 1986. bila je predstojnicom Instituta za narodnu umjetnost, koji je od 1977. do 1990. djelovao kao Zavod za istraživanje folkloru u sklopu Instituta za filologiju i folkloristiku, kojemu je Dunja Rihtman-Auguštin u nekoliko navrata bila predsjednicom Upravnog odbora. U Ljubljani je 1976. stekla doktorat znanosti iz sociologije na Fakultetu političkih znanosti, sociologije i novinarstva s temom *Ekonomске vrijednosne orijentacije i modeli odlučivanja tradicijskog društveno-kulturnog sustava*. Gotovo je dvanaest godina bila predsjednicom Hrvatskog etnološkog društva. Vodila je nekoliko znanstvenih projekata i organizirala međunarodne i domaće znanstvene skupove. Bitno je utjecala na razvoj i ustroj Instituta za etnologiju i folkloristiku, na formiranje multidisciplinarnе ekipe mlađih znanstvenika, na osuvremenjivanje etnoloških i kulturnoantropoloških teorijskih pristupa u Hrvatskoj, na povezivanje struke sa svjetskim trendovima i institucijama. Sudjelovala je u poslijediplomskoj nastavi etnologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao gost je predavala na sveučilištima u Sieni, Rimu, Ljubljani, Varšavi, Krakovu, Budimpešti i Baselu. Bila je dopisna članica Mađarskog etnološkog društva, članica udruge "Folklore Fellows" Finske akademije znanosti, dopredsjednica Međunarodnog udruženja etnologa i folklorista (SIEF). Dobitnica je uglednih domaćih i međunarodnih nagrada, među ostalima i Herderove (1977.).

Pokušamo li rezimirati znanstvene interese i prinose Dunje Rihtman-Auguštin odmah ćemo uočiti njezino trajno promišljanje struke pa i vlastite istraživačke pozicije. Njezin je znanstveni pristup uvijek kritički i angažiran, ali nikad isključiv: osporavanje autoriteta ne ostvaruje uvođenjem nove dogme, nego uočavanjem problema koji stara znanstvena paradigma ne može riješiti. To je dinamičan znanstveni angažman sa sluhom za nove svjetske tendencije i smislom za njihovu uporabu u domaćoj aktualnoj situaciji. Njezin je prinos suvremenoj hrvatskoj etnologiji i kulturnoj antropologiji presudan i poseban — Dunja Rihtman-Auguštin nije stvorila vlastitu školu, čvrst teorijski sustav ili zaokruženu

metodologiju, ona je tolerantno i nesebično otvarala put različitim pristupima, i to ne samo u etnoantropologiji nego i izvan vlastite uže struke: u folkloristici, etnomuzikologiji, etnokoreologiji, etnoteatologiji, istraživanju folklornog likovnog izraza i drugdje. Ta nam otvorenost, dakako, nameće sad i odgovornost vlastita snalaženja, vlastita angažmana. Tko želi učiti od Dunje Rihtman-Auguštin mora neprestano istodobno pratiti mijene paradigmi u svjetskoj znanosti i zbivanja u hrvatskom društvu, mora uvijek iznova primjenjivati stečena znanja i — a to je najteže — mora biti spreman preispitivati, korigirati pa i negirati vlastite pozicije, angažirano djelovati iznutra, reagirati unutar procesa.

Tematski gledano, najvažniji znanstveni prinosi Dunje Rihtman-Auguštin mogli bi se svesti na uočavanje relevantnosti kulturnoantropološkog pojma vrednota šezdesetih; na ranu primjenu strukturalističke analize u tumačenju etnografskih zapisa o hrvatskom seoskom društvu i na isticanje supostojanja zamišljenog i ostvarenog reda; na pristup etnicitetu kao dinamičnome procesu; na primjećivanje višeslojnosti i ambivalentnosti nacionalizma u društvu, kulturi i politici; na raščlambu suodnosa tradicije i inovacije i pojma "izuma tradicije"; na pomak istraživanja s dotadašnjih seoskih na urbane aglomeracije i prigradske zone; na otkrivanje gradske svakodnevice kao etnološkog predmeta i znanstvene važnosti tzv. "banalnoga"; na bavljenje smrću kao tabuiziranom temom; na analizu mentaliteta u ratu i miru u novinskim osmrtnicama; na uspjelu monografiju o Božiću i njegovim mijenama; na bavljenje političkom antropologijom, političkim ritualima i simbolima u uspostavljanju političkog identiteta i moći; te najzad na kritičko praćenje razvoja hrvatske etnologije u dvadesetom stoljeću i njezine uloge u konstrukciji nacionalnog mita. To su, dakako, samo najvažnije teme — bilo ih je mnogo, ponajviše zanemarenih i neetabliranih. Izborom tema Dunja Rihtman-Auguštin je uspjela promijeniti sliku hrvatske etnologije kao isključivo lokalne povijesne znanosti i približiti je današnjici i svijetu.

Prva joj je knjiga *Struktura tradicijskog mišljenja* objavljena godine 1984. U njoj autorica iz perspektive sadašnjosti istražuje zapise o seljačkoj kulturi prošlih vremena. Polazište knjige jest strukturalizam Lévi-Straussa i ideja o *zamišljenom* i *ostvarenom redu*, o rascjepu između struktura mišljenja i objektivne stvarnosti, koji postoji i unutar promatrane kulture, a još se više komplicira pogledima na svijet samih zapisivača i istraživača. Za razliku od Lévi-Straussa, koji derivira strukturu ideja iz verbalnih iskaza i ponašanja tzv. primitivnih društava današnjice, dakle u strukturalistički legitimnoj sinkroniji, Dunja Rihtman-Auguštin uzima svoj predmet istraživanja iz prošlosti, rekonstruirajući ga i uspostavljajući nešto poput sustava "prošle sinkronije". Drugi dio knjige ostvaruje opoziciju dviju generalizacija: model narodnog života deriviran je iz radova pisaca koji su pripadali različitim klasama i političkim strujanjima u rasponu duljem od dva stoljeća, a taj je model kao zamišljeni red oponiran drugoj generalizaciji, modelu zadružnog života opisanom u sedam velikih monografija *Zbornika za narodni život i običaje. Struktura tradicijskog*

mišljenja je provokativna i nedvojbeno uspješna knjiga, koja upozorava na razliku između stvarne kulture i tradicijskoga mišljenja, koja upućuje na ozbiljno etnološko i povijesno istraživanje, knjiga koja otvara put istraživanju strukture tradicijskog mišljenja današnjice, pa i etnologiji svakodnevice.

Druga knjiga, *Etnologija naše svakodnevice*, objavljena je 1988. Podijeljena je u dva dijela: u prvome autorica nastoji, nasuprot strogo povijesnoj orijentaciji tradicionalne hrvatske etnologije, povezati etnologiju i svakodnevnicu. Danas nam se ta veza čini gotovo samorazumljivom, ali tada je to još uvijek bio pravi prevrat. Prvi dio knjige, *Etnologija naše svakodnevice*, sadrži autoričina kritička promišljanja etnologije od šezdesetih do osamdesetih godina 20. stoljeća, od kritike pojmova "narod" i "izvornost" preko dekonstrukcije "narodnog identiteta" u mnoštvo identiteta pa do predstavljanja tada "novog vala" njemačke kritičke etnologije. Drugi, opsežniji dio *Etnologije naše svakodnevice* iskušava izložene teorijske teze u etnološkoj praksi. Ukratko su izloženi problemi i dvojbe oko etnološkog istraživanja gradske kulture kroz slavlja, šetnje i izlete, hranu kao simbol i kroz odnos prema narodnoj glazbi; autoričini *Zapisi iz Travna* promišljaju alternativnu urbanizaciju i identitet novih naselja, uočavaju dječje poklade i Djeda Mraza; poglavlje *Narodna nošnja i moda* propituje mane termina i pojma "narodna nošnja", poglavlje o novinskim osmrtnicama argumentirano pokazuje njihovu etnološku, folklorističku i socijalnoantropološku relevantnost i propituje hipokriziju zabrane spominjanja smrti u suvremenoj civilizaciji bremenitoj nasiljem; poglavlje *Posljednji prijelaz* nastavlja tematiku prethodnoga i govori o posmrtnoj biografiji, obredu prijelaza i o autoričnim razlozima za istraživanje osmrtnica; poglavlje *Štednja: jučer i danas* nastoji odgovoriti na pitanje "kako, kada i zašto suvremeni ljudi, to jest *mi* štedimo" i pokazuje nam kako autorica umije udružiti raznorodna znanja s područja etnologije, ekonomije, politologije i sociologije u elaboraciji problema; najzad, posljednje poglavlje, *Patrijarhalizam danas* prikazuje ambivalentnu situaciju i dvojno vrednovanje žene u socijalističkom društvenom sustavu i ideologiji.

Treća knjiga, *Knjiga o Božiću*, prvi je put objavljena godine 1992., a doživjela je još jedno hrvatsko i englesko izdanje kod drugoga izdavača. Samo naizgled bio je to autoričin povratak "starim" etnološkim temama. Naime, etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi, kakav nudi autorica, ne poklapa se s očekivanjima čitateljstva. Naime, prosječni se čitatelj zacijelo nemilo iznenadio ugledavši već prvu ilustraciju: na jedanaestoj stranici dočeka ga je faksimil čestitke iz fototeke Muzeja revolucije naroda Hrvatske u kojoj uredništvo "Glasa boraca" želi drugovima i drugaricama sretan Božić... U *Knjizi o Božiću* Dunja Rihtman-Auguštin se izravno zalaže za pristup koji dvije kulture (narodnu i gospodsku, narodnu i učenu, podređenu i vodeću, u krajnjoj liniji seosku i gradsku) vidi u dinamičnom suodnosu unutar povijesnoga procesa (ne kao dva kulturna bloka, nego kao spektar gradacija).

Ne pristajući, dakle, uz statičnu teoriju o dvije potpuno odvojene kulture (narodnoj i gospodskoj), autorica naznačuje mijene u narodnoj kulturi, mijene koje su dvojake prirode: s jedne su strane posljedica industrijalizacije i urbanizacije, a s druge strane posljedica "namjerno (politički) izazvanih procesa potiranja tradicija i dekristijanizacije".

Pišući o procesu dekristijanizacije kao nametnutom hrvatskoj narodnoj kulturi, Dunja Rihtman-Auguštin ustvrdila je nešto što je naizgled samorazumljivo, a to je: narodna kultura, pa i hrvatska, jest podložna promjenama i stranim utjecajima. Nema samo hrvatskog i jedino hrvatskog Božića, običaji se razlikuju od kraja do kraja, i božićni običaji se mijenjaju i prilagođavaju potrebama zajednice. Hrvatska narodna kultura nije statična i zauvijek definirana činjenica ili pojava — ona je proces, podložna je političkim i drugim utjecajima. Ukratko, treća autoričina knjiga izvana je zlatna knjiga o Božiću, a iznutra velika etnološka studija

Četvrta knjiga, *Ulice moga grada*, objavljena je godine 2000. u Čolovićevoj biblioteci "XX vek". Dvanaest tekstova napisanih u posljednjem desetljeću 20. stoljeća na razmeđu su političke antropologije i etnologije svakodnevice, promišljaju političke rituale, simboličke repertoare i režimski preferirane simbole u Hrvatskoj u odnosu na tradiciju i povijesne promjene. Čitajući knjigu *Ulice moga grada* čitatelj iznova prima veliku dozu hrvatske aktualne povijesti i politike. To je visoko angažirano i angažirajuće intelektualno štivo s opasnom oštricom. Teško je tu razlučiti novinarstvo od političke antropologije. Autorica u *Ulicama moga grada* svojom politikom izlazi na ulicu, polemizirajući i sama sa sobom intervencijama u vlastite starije tekstove. To je hrabro iznošenje vlastitih političkih prosudbi. Dunja Rihtman-Auguštin je od mlade političke lijeve aktivistkinje postala etnoantropologinjom svakodnevice i glavnom kritičarkom tradicionalne etnologije u Hrvatskoj.

Peta je knjiga *Etnologija i etnomit*. To je smirena, izbalansirana etnoantropološka knjiga, možda i najbolja knjiga Dunje Rihtman-Auguštin. Autorica iznova kritički prati razvoj hrvatske etnologije u dvadesetom stoljeću i propituje koliko je sama etnologija pridonijela konstrukciji nacionalnoga mita. Etnoantropološki i autorski autoreferencijalna ta je knjiga promišljeno "smirivanje lopte" nakon izravnoga angažmana u četvrtoj knjizi. Smrt je autoricu prekinula u pripremi rukopisa šeste knjige. Neumorno i samozatajno radila je do posljednjega dana.

Dunjina znanstvena znatiželja i otvorenost svim suvremenim i društvenim, i političkim, i znanstvenim strujanjima važan su prinos suvremenoj i hrvatskoj i europskoj kulturi i znanosti. Nedostajat će nam njezina britkost, hrabrost, tolerancija, iskustvo, kritičnost i znanje.

Ivan Lozica